

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך יז, תשכ"ו

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

מחבר: הפירוש "אור הגנוז" לספר הבהיר³. וכה דבריו:
 "כל הנקודות באותיות כנשמה בגוף,
 כשם שאי אפשר לגוף בלא נשמה לחיות, כך אי אפשר
 להתנועע בלי ניקוד".

מרדכי בן-אשר

נוספות לשאלה: שווא או חטף?

לשאלתה של התלמידה שרה ע' השיב מ"מ בשם המזכירות
 המדעית (לשונו לעם קס"ג, עמ' 29-31). בדין הצביע מ"מ על
 שתי אפשרויות הניקוד, בשווא נח ובחטף, ובדין קבע, כי שתי
 הדרכים כשרות הן.

רצוני להוסיף הערות אחדות בסוגיה זו. מן הראוי היה לנסח
 את השאלה: "שווא או חטף"? (ולאו דווקא חטף-פתח), שהרי
 אותה בעיה קיימת גם לגבי חטף-סגול ולגבי חטף-קמץ:
 יִחְזֹק / יִחְזֹק; יִחְזֹק / יִחְזֹק.

בשאלת ניקוד הגרוניות עסקו טובי המדקדקים מפאת העניין
 הרב שבה. הם ניסו לגלות את החוקים, שעל פיהם נקבעת
 החלוקה בין השווא הנח ובין תנועת החטף; אך הם הודו למעשה

2. ר' על כך ג' שלום, כתבייד בקבלה, ירושלים תר"ץ, עמ'

147 (בשיחה בע"פ הוכיח זאת פרופ' שלום ממקורות נוספים).

3. אני מצטט ע"פ ספר הבהיר, מהדורת הרב ר' מרגליות,

ירושלים תשי"א, סעיף מ'.

(אם-כי לא תמיד במפורש) בכך, שהתנודות והסטיות רבות הן מכפי שיהא אפשר לקבוע כלל. המדקדקים השונים ניסו למצוא טעמים לחילופי הניקוד בסוגי הגרוניות השונים וכן בהגאים הסמוכים להם. חשבו, שקיימים כללים שונים לגבי א, ה, ע, ח. וכן סברו, כי מציאותן של בגדכפ"ת (או של עיצורים סותמים אחרים) מיד לאחר הגרוניות קובעת את השינויים. אך אי אפשר לאושש שום כלל מכללים אלה ככלל קבוע ומחייב. נכון אפוא, כי בשעה שנקבע הניקוד הטברני, שמעו שתי צורות שהתחלפו זו בזו, והם ניקדו בשתי הדרכים, ללא כלל קבוע ומדריך.

אך דומה, שיש עניין לבדוק, כיצד נוהגת העברית החדשה בדיבור הרגיל בסוגיה זו. כוונתי היא לדיבור, ולא לניקוד. זה, כמובן, נושא למחקר מדעי יסודי, ודרושים לכך מכשירים מדויקים. אך גם לפי האזנה רגילה לדיבור ה"אשכנזי" הרווח (שאינו מקפיד בהגיית ח, ע) ניתן, כנראה, להסיק מסקנה כלשהי. ניתן לציין, שחולה הבחנה מסוימת בין ח מצד אחד ובין א, ע, ה, מן הצד האחד. לגבי א, ע, ה נוהגים להשמיע תנועה חטופה בגוון של ä או של ö , ודבר זה מתבטא בריפויים של ב, כ, פ שלאחר הגרוניות הללו (רק לגבי שלושה הגאים אלה נותר בדיבור ה"אשכנזי" הבדל בין דגוש לרפה). הח' מעדיפה את השווא הנח, ולאחריה נשמע ברגיל ההגה הקשה: ב פ פ.

1. בדיבור ה"אשכנזי", ולא במבטא האשכנזי המסורתי,

המבדיל גם בין ת רפה לדגושה.

בדיבור השכיח אנו שומעים:

בבנין קל: אֶעֱבֹד, תַּעֲבֹד, תַּעֲבֹדִי, וכו' וכן: לַעֲבֹד

אֶהַפֹּךְ, תַּהַפֹּךְ, תַּהַפְּכִי, וכו' וכן: לַהַפֹּךְ

אֶאֱסֹף, וכו' וכן: לַאֲסֹף

וכן: לֶאֱכֹל

לעומת:

אֶחָשֵׁב, תַּחֲשֹׁב, תַּחֲשָׁבִי, וכן: לַחֲשֹׁב

אֶחַבֵּשׁ, תַּחַבֵּשׁ, תַּחַבְּשִׁי, וכן: לַחַבֵּשׁ

אֶחַפֵּר, תַּחַפֵּר, תַּחַפְּרִי, וכן: לַחַפֵּר

מעולם לא שמעתי צורת תַּחֲשָׁבוּ אוֹ תַּחַבְּשִׁי (למרות האזנה

קפדנית), אע"פ שהיא מותרת לפי הדקדוק, ואע"פ שאומרים

תַּעֲבֹדוּ, תַּעֲזֹבוּ וכו'.

בבנין נפעל: נַעֲלֵם, נַעֲלֹמָה, נַעֲלָמוּ

נַהַפֵּךְ, נַהַפְּכָה, נַהַפְּכוּ

נֶאֱכָל, נֶאֱכָלָה.

לעומת:

נַחֲלֵשׁ, נַחֲלֹשָׁה; נַחֲשֹׁב, נַחֲשָׁבָה;

נַחַבֵּשׁ, נַחַבְּשָׁה; נַחַפֵּר, נַחַפְּרָה; ועוד.

בבנין הפעיל: הֶאֱכִיל, מֶאֱכִיל; הֶעֱבִיר, מֶעֱבִיר;

מֶעֱבִיד; מֶעֱכִיר; — כל אלה בריפוי כ, ב².

לעומת:

מַחֲשִׁיב; מַחֲסִיר; מַחַפֵּר; מַחַכִּים.

בבנין הופעל:

הֶעֱבַר, הֶעֱבָרָה, יַעֲבֵר

הֶאֱרָךְ, הֶאֱרָכָה, יַאֲרֵךְ

2. אמנם אנו שומעים לפעמים "קפה) מַהֲבִיל" בבי"ת דגושה,

אך נראה, שצורה זו היא מורשה מן המקרא (ירמ' כג, טז), ולא יצירתה של העברית החדשה.

הָאָפֶל, יָאָפֶל
 לְעוֹמֶת: הָחֹר, הָחֹרָה; הָחֹסֶר, הָחֹסְרָה;
 הָחֶמֶץ, הָחֶמְצָה; הָחֶפֶר, הָחֶפְרָה.

מעולם לא שמעתי הֶחָרָדָה או הֶחְמָצָה (על דרך הֶעָבְרָה),
 אף כי לפי הניקוד הטברני קיימות צורות כאלה (להלכה). קרוב
 להניח, שהסיבה לכך היא, שהאות ח חדלה להיות הגה גרוני
 במבטא ה־אשכנזי, ומשום כך נוהגים לגביו כמו לגבי הגה רגיל.

פרשה מיוחדת אנו מוצאים בצמד הפעלים האפיל/העפיל.
 במקרא מצוי העפיל רק פעם אחת: וַיַּעֲפִילוּ לַעֲלוֹת אֶל רֹאשׁ
 הָהָר (במדבר יד, מד). כאן מנוקדת ע בשווא נח, והאות פ
 שלאחריה דגושה כדין. מהשורש אפ ל אין לנו הפעיל במקרא,
 אך קיימות שתי צורות שְׁמֻנוֹת שונות: מֵאֲפִלָּה (ירמיה ב, לא)
 בצד מֵאָפֶל (יהושע כד, ז). ללמדך: שתי דרכי הניקוד
 כשרות הן לגבי אותו השורש עצמו. מן הסתם השמיעו
 גם הַעֲפִילוּ בימים ההם, כשם שאמרו הָאֲפִילוּ גם הָאָפִילוּ.
 והנה, בעברית החדשה נוצלה אפשרות הבחירה הזאת לשם
 בידול משמעות. היגיה של ע אבד בפי רבים מדוברי העברית
 בימינו, והוא נתדמה לשל א. משום-כך נוצר צמד של מלים
 שוות הגייה: האפיל – העפיל. לפי הניקוד היה אפשר
 היה להגות שתי מלים אלה הגייה שווה, לאחר שאבדה ההבחנה
 של א-ע. אך הלשון מצאה דרך להתגבר על אי-בהירות זו.
 כשמשמיע אדם [mapil], מבינים הכול, כי הכוונה: מֵעָפִיל;
 וכשפלוני מבקש לומר, כי הוא מכסה את חלונות החדר
 בוילונות אטומים, הרי הוא אומר (mafil), כלומר מֵאָפִיל.

לפי הניקוד הטברני אפשר לשחזר גם צורות מַאֲפִיל, מַעֲפִיל; אך בעברית החדשה נקבע למעשה הנוהג: אות שוויה ואחריה פ דגושה – נגזרו משורש ע פ ל : מַעֲפִיל; אות חטופה ואחריה פ רפויה – נגזרו משורש א פ ל : מַאֲפִיל. כך הבחינו יפה בימי מלחמת העולם השנייה בין (hapala) ובין (ha'afala).

ראובן סיוון

אימתי ההתפתחות בלשון כשרה ?

שוב לענין ביצוע

בא אני להשיב על דבריו של אבא בנדויד ("לשוננו לעם" קסג) ולפרט בקצרה את טענותיי רק לגבי השאלות העקרוניות שבסוגיה זו.

א) בטעני, שביצוע בימינו עניינו עשייה, ולא דווקא השלמה בלבד, לא הסתמכתי על אטימולוגיה, ולא נתליתי בתרגום יונתן או ברש"י או בראב"ע, ואם הבאתי דוגמות מאנגלית כדי לסתור את בנדויד, הרי הבאתי מתוך מאמרו שלו עצמו, כי הוא שביקש להסתמך על "גויים". גם אם יצליח בנדויד להוכיח, שביצע במקרא עניינו רק השלמה, אומר אני, שאין בכך כדי לסתור את שימוש ביצוע בלשון ימינו ובהוראת ימינו.

ביצוע בימינו הוא עשייה, הגשמה, ולא דווקא השלמה בלבד. קצין מבצעים הוא עושה, ולא משלים; האמן המבצע במוסיקה מנגן או שר, ולא משלים; מבצע הוא מעשה, ולא השלמת מעשה. כך משתמשים במלים האלה